

УДК 338.585:65.012

Логінова К.С.

*аспірант кафедри політичної економії
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ТІНЬОВИХ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ

METHODICAL BASES OF DEFINITION OF THE SHADOW TRANSACTION COSTS

АНОТАЦІЯ

У статті визначено поняття «тіньові трансакційні витрати». Адаптовано метод аналізу ієрархій Т. Сааті для розрахунку трансакційних витрат промислового підприємства. Виявлена тіньовий складник трансакційних витрат шляхом відділення легального компонента. Проаналізовано класифікацію трансакційних витрат відповідно до тіньового складника.

Ключові слова: тіньові трансакційні витрати, витрати опортуністичної поведінки, витрати ведення переговорів, витрати специфікації та захисту прав власності, витрати пошуку інформації.

АННОТАЦИЯ

В статье определено понятие «теневые трансакционные издержки». Адаптирован метод анализа иерархий Т. Саати для расчета трансакционных издержек промышленного предприятия. Выявлена теневая составляющая трансакционных издержек путем отделения легального компонента. Проанализирована классификация трансакционных издержек в соответствии с теневой составляющей.

Ключевые слова: теневые трансакционные издержки, издержки опортуністического поведения, издержки ведения переговоров, издержки спецификации и защиты прав собственности, издержки поиска информации.

ANNOTATION

Article presents the definitions of «shadow transaction costs». The scientific work adopted the Saaty's method of hierarchy analysis for estimation transaction costs of industrial enterprise. The research reveals the shadow components by separating legal components. This paper analyzes the classification of shadow costs in accordance with shadow components.

Keywords: shadow transaction costs, costs of opportunistic behavior, costs of negotiation, costs of specification and protection of property rights, information search costs.

Постановка проблеми. Ефективність господарської діяльності промислового підприємства залежить від багатьох факторів, але інвестиційна привабливість та висока конкурентоспроможність є ключовими. Забезпечення підвищення цих факторів можливе за рахунок прозорості діяльності підприємства.

Визначення тіньових витрат – це зворотній бік прозорості. Шляхом оцінки тіньових витрат підприємство може створити специфічні індикатори, які будуть указувати на тінізацію або відсутність тінізації внутрішнього середовища, а також визначати наявність опортуністичної поведінки у працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінка тіньових трансакційних витрат складається з аналізу двох напрямів розвитку сучасної економічної теорії – тіньової економіки та трансакційного аналізу.

Основою для вивчення питань тіньової діяльності стали праці К. Харта, П. Гутманна, Е. Фейга, Е. де Сото. Економічну природу трансакційних витрат вивчали такі вчені: Р. Коуза, О. Вільямсон, С. Таделісі, Д. Норт, Г. Демсець, К. Ерроу, Й. Барцель, Т. Еггертсон, М. Дітріх, Л. МакКанн, Б. Колбі, Д. Ален, А. Когган, Дж. Беннет та ін.

Мета статті полягає у визначенні методичних положень щодо оцінки тіньових трансакційних витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення тіньових витрат підприємства ґрунтується на оцінці коефіцієнта прозорості. Розрахунок коефіцієнта прозорості складається з двох блоків: оцінки тіньових трансформаційних витрат та оцінки тіньових трансакційних витрат.

Трансформаційні витрати – витрати, що пов'язані із трансформацією фізичних властивостей продукції в процесі використання певних факторів виробництва, тобто це витрати тіньового виробництва. Трансакційні витрати – це витрати взаємодії, а тіньові витрати містять у собі і тіньову заробітну плату, і витрати організації тіньового виробництва, і витрати на виготовлення тіньової продукції тощо.

Трансакційний складник є значним у формуванні тіньових витрат, для їх розрахунку адаптовано метод аналізу ієрархій, розроблений Т. Сааті. Цей метод сформувався у розділ теорії прийняття рішень за наявності одного або кількох критеріїв. Це математичний інструмент системного підходу до складних проблем прийняття рішень. Його сутність полягає у розділенні проблеми на менші та простіші складові частини. Загальна структура методу аналізу ієрархій може містити кілька ієрархічних рівнів за певними критеріями. Алгоритм методу аналізу ієрархій такий [1, с. 61]:

- 1) структуризація завдання у вигляді ієрархій за кількома рівнями;
- 2) відповідні парні порівняння елементів для кожного рівня;
- 3) розрахунок коефіцієнта значущості для елементів рівня та перевірка узгоджених суджень;
- 4) розрахунок комбінованого вагового коефіцієнту;

5) вибір найкращої альтернативи.

Вага значущості окремих категорій трансакційних витрат визначається за допомогою методу аналізу ієрархій у два етапи:

1) вага значущості кожного виду трансакційних витрат;

2) окрема складова частина кожного виду трансакційних витрат (після проведення розрахунків кожної категорії тінювих трансакційних витрат присвоюється визначена питома вага).

Ієрархія тінювих трансакційних витрат машинобудівного підприємства має такі рівні:

перший рівень – це основна мета – визначення тінювих трансакційних витрат маши-

нобудівного підприємства (окрема категорія трансакційних витрат машинобудівного підприємства);

другий рівень – основні стадії процесу виробництва машинобудівної продукції;

третій рівень – основні категорії тінювих трансакційних витрат машинобудівного підприємства (попарне порівняння трансакційних витрат окремих видів та категорій для визначення їх величини у загальному обсязі витрат машинобудівного підприємства).

Після проведених обчислень визначена конкретна питома вага значущості всіх категорій та складників трансакційних витрат (табл. 1), а оскільки доведено наявність співвідношення

Таблиця 1

Питома вага трансакційних тінювих витрат

Види витрат	Вага значущості коефіцієнтів
<i>Витрати опортуністичної поведінки</i>	0,189
Ухилення	0,144
Вимагання	0,265
Витрати на організацію контролю	0,378
Страхування ризиків порушення контрактів	0,213
<i>Витрати ведення переговорів</i>	0,204
Витрати на ведення переговорів	0,152
Витрати на укладення угод	0,164
Витрати на оформлення контрактів	0,209
Збиток від невдало укладених контрактів	0,246
Збиток від погано оформлених документів та ненадійно захищених угод	0,229
<i>Витрати вимірювання</i>	0,157
Витрати на вимірювання якості продукції	0,248
Витрати на закупку вимірювальних приладів для оцінки якості продукції	0,401
Втрати через неякісне вимірювання	0,351
<i>Витрати специфікації та захисту прав власності</i>	0,244
Судові арбітражні витрати	0,203
Витрати на ліцензування	0,188
Витрати на консультування	0,275
Штрафи, пені	0,334
<i>Витрати пошуку інформації</i>	0,206
Витрати часу на пошук інформації	0,206
Витрати коштів на пошук інформації	0,302
Втрати через неповноту інформацію	0,247
Втрати через недосконалість інформації	0,245

Таблиця 2

Розрахунок трансакційних витрат [2]

Роки / Вид витрат	2013	2014	2015	2013	2014	2015
	ПАТ «Турбоатом»			ТОВ «Лозівський ковальсько-механічний завод»		
Витрати опортуністичної поведінки	182085,25	229928,71	231977,28	52787,51	25717,80	0,00
Витрати ведення переговорів	196536,46	248177,02	250388,17	56977,00	27758,89	0,00
Витрати вимірювання	151256,00	190998,98	192700,70	43849,94	21363,46	0,00
Витрати специфікації та захисту прав власності	235073,02	296839,18	299483,89	68148,96	33201,81	0,00
Витрати пошуку інформації	198463,28	250610,12	252842,96	57535,59	28031,04	0,00

трансакційних витрат та тіньових трансакційних витрат, можна вважати, що обчислений результат є вірним і для тіньового сегменту.

Таким чином, якщо відома сума реалізації продукції та питома вага витрат, можна розрахувати суми витрат за кожною категорією. На прикладі підприємств ПАТ «Турбоатом» та ТОВ «Лозівський ковальсько-механічний завод» (табл. 2) розраховано трансакційні витрати.

Результат оцінки коефіцієнта прозорості діяльності для обраних підприємств становить 1, тому можна припустити, що не всі трансакційні витрати є тіньовими, і необхідно визначити тіньовий складник.

Виявлення тіньового складника загальних трансакційних витрат здійснено шляхом відділення легального компонента від тіньового. Легальний компонент умовно визначається за ринковою вартістю послуг, товарів тощо, що використані машинобудівним підприємством або зазначені як категорія трансакційних витрат (табл. 3).

Використовуючи дані табл. 3, розраховано суми тіньових трансакційних витрат за 2013–2015 рр. для підприємств: ПАТ «Турбоатом», ТОВ «Лозівський ковальсько-механічний завод».

Витрати опортуністичної поведінки містять у собі витрати відлунювання та витрати вимагання без корегувань. Витрати на організацію контролю розраховувались на основі кількості співробітників машинобудівного підприємства, страхування ризиків невиконання

контрактів обчислювалось згідно із середньоринковою вартістю послуг страхування в процесі укладення угод.

Витрати ведення переговорів розраховані шляхом визначення середньоринкової вартості організації переговорів у бізнес-центрі міста Харкова (також ці витрати містять у собі витрати на організацію перерви на каву та фуршету), а також середньоринкової вартості оформлення контракту та його юридичний аналіз. Відсоток витрат – це можливі витрати у разі вирішення спору щодо недотримання умов контракту через господарський суд міста Харкова.

Витрати специфікації та захисту прав власності обчислюються шляхом підсумовування витрат на ліцензування (для кожного підприємства індивідуально залежно від виду діяльності, що зареєстрований підприємством), витрат на консультування (сума витрат на юридичне консультування, податкове, аудиторське тощо за середньоринковою ціною), а також коригування на відсоток, що сплачується господарському суду у разі спору щодо недотримання умов контракту.

Витрати пошуку інформації розраховуються шляхом розрахунку маркетингових витрат, проектного відділу, тендерного, рекрутингових та консалтингових підприємств тощо, які спеціалізуються на пошуку інформації.

Єдина група витрат вимірювання має нульове значення, тому що у разі виникнення тіньових витрат у цій групі, вони автоматично будуть

Таблиця 3

Легальний компонент трансакційних витрат

Групи трансакційних витрат	Вага значущості коефіцієнтів	Легальний складник	Примітки
Витрати опортуністичної поведінки	0,189	18,65% + 3768 грн.	Відсоток від витрат, вартість організації контролю
Витрати ведення переговорів	0,204	602872 грн.	Плюс 1,5% від суми зазначених витрат
Витрати специфікації та захисту прав власності	0,244	52780 грн.	Плюс 1,5% від суми зазначених витрат
Витрати на пошук інформації	0,206	4152000 грн.	

Таблиця 4

Тіньові трансакційні витрати (відсоток від загальних трансакційних витрат)

ПАТ «Турбоатом»			
Група витрат/Рік	2013	2014	2015
Витрати опортуністичної поведінки	99,73%	99,74%	99,67%
Витрати ведення переговорів	75,2%	75,5%	74,4%
Витрати вимірювання	0%	0%	0%
Витрати специфікації та захисту прав власності	58,02%	58,03%	57,95%
Витрати пошуку інформації	99,79%	99,87%	99,14%
ТОВ «Лозівський ковальсько-механічний завод»			
Група витрат/Рік	2012	2013	2014
Витрати опортуністичної поведінки	99,70%	99,05%	99,64%
Витрати ведення переговорів	74,60%	60,20%	74,00%
Витрати вимірювання	0%	0%	0%
Витрати специфікації та захисту прав власності	91,39%	90,96%	91,33%
Витрати пошуку інформації	98,91%	99,30%	99,52%

належати до інших груп, таких як пошук інформації, опортуністична поведінка тощо. Витрати вимірювання мають значну частку у складі трансакційних витрат, тому що машинобудування є високотехнологічною галуззю і закупка обладнання для вимірювання, а також перевірка якості здійснюється часто.

У табл. 4 наведено розрахунок відсотку тінювих трансакційних витрат від загальної суми трансакційних витрат.

Згідно з розрахунками табл. 4, найбільший відсоток тінювих трансакційних витрат відповідає двом групам трансакційних витрат – опортуністичної поведінки та пошуку інформації. Найменший відсоток тінювих трансакційних витрат – це групи витрат специфікації та захисту прав власності та витрати ведення переговорів.

Висновки. Отримані результати аналізу свідчать про те, що в разі ведення обліку та роз-

рахунку тінювих витрат є реальна можливість контролювати процес утворення трансакційних витрат у цілому та тінювих трансакційних витрат зокрема. Управління тінювими трансакційними витратами надасть можливість контролювати процес їх утворення та їх мінімізації за рахунок збільшення собівартості продукції та реалізації продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вологин И.С. Методика транзакционных издержек реализации сельскохозяйственной продукции / И.С. Вологин // Известия Дальневосточного федерального университета. Экономика и управление. – 2011. – № 57. – С. 59–66.
2. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АПІФРУ) або Stock market infrastructure development agency of Ukraine (SMIDA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.smida.gov.ua.